

Ingrida VELIUTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

*Nuo Vilniaus
secesijos iki
Vilijampolės
medinukų*

In memoriam
prof. dr. Nijolei Lukšionytei
(1954–2014)

*„Mano darbas yra planuojamas... Nešvais-
tyti produktyvaus laiko menkavertėms vei-
kloms.“ (Nijolė Lukšionytė)*

Tai įrašai pieštuku juodrašti-
niame popieriaus lape, kuriuos
suradau ant profesorės darbo
stalo, tvarkydama ir atiduodama dukroms pasilikusius dokumentus. Taip tai-
kliausiai galima apibūdinti ir mūsų bendrą maždaug septynerius metus tru-
kusių veiklą, pradedant mano disertacijos rengimu ir baigiant projektinių bei
pedagoginių veiklų, asmeninių patirčių ir išgyvenimų pasidalijimu.

Gana griežto būdo, konstruktyviai ir nuosekliai dirbanti, atidžiai planuo-
janti laiką profesorė Nijolė Lukšionytė pastaraisiais metais ypatingai skubėjo.
Darbų apimtys, kurias bandėme kartu įveikti, kartais atrodė nebeapakeliamos.
O kur dar asmeninė profesorės mokslinė kūryba, įsipareigojimai. Net pasku-
tinėmis savo gyvenimo dienomis, sukaustyta nebeįveikiamos ligos, ji vis dar
rašė ir planavo, kaip gelbėti medinę miestų architektūrą. Greičiausiai dėl to
šiandien taip trūksta kolegiskų ir asmeniškų patarimų.

Nijolė Lukšionytė gimė 1954 m. balandžio 30 d. Klaipėdos rajone, Ežai-
čių kaime. Baigusi Gargždų vidurinę mokyklą, 1972 m. įstojo į tuometinio
dailės instituto (dabar – VDA) menotyros specialybę. „Prieš trisdešimt metų,
kai susidomėjau Vilniaus secesija, carizmo epochos architektūra buvo visai
netyrinėta. Prieš rinkdamasi temą diplominiam darbui, išdrįsau paskambinti
vienam šviesios atminties profesoriui iš tuometinio VISI [dab. VGTU – autorės
pastaba] ir paklausiau, ką jis manytų apie to laikotarpio Lietuvos architektūros
palikimą. Atsakymas buvo skeptiškas. Tačiau temos vis tiek ėmiausi.“¹ Po nuo-
seklių studijų 1984 m. Maskvoje menotyrininkė apsigynė daktaro disertaciją

¹ Iš asmeninių N. Lukšionytės užrašų (200512 02, rankraštis).

tema „Lietuvos architektūros stilistinė raida 1830–1920 metais“². Nuo 1977 iki 2001 m. su nedidelėmis pertraukomis dirbdama mokslinė bendradarbe Statybos ir architektūros mokslinių tyrimų institute (SAMTI), N. Lukšionytė dalyvavo rengiant Lietuvos kultūros paminklų sąvadą, tyrinėjo XIX–XX a. įvairių Lietuvos dvarų ir bažnyčių architektūrą. Tačiau ji „nesitenkino Lietuvos architektūros istoriografijoje susiklosčiusia aprašomąja tradicija, ieškojo naujų sociokultūrinių priedų“³.

Atsimenant bendras veiklas tuometiniame „SAMT’yje“, kur sukaupta didžioji architektūros istorikės patirtis⁴, ilgametis bendradarbis profesorius habil. dr. Vytautas Levandauskas pasakojo: „Nijolei sekėsi, nes daugelis iš mūsų institute gaudavo aprašyti įvairius objektus, todėl tyrimai buvo ganėtinai išsi-barstę. Jos pasirinktas tyrimų laukas buvo mažai tyrinėtas ir jį galėjo nuosekliai analizuoti bei rašyti apie savo laikotarpio architektūrą.“⁵ Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dr. N. Lukšionytė aktyviai įsijungė į paminklotvarkos sąjūdį. Atgimimo laikotarpiu paskelbė keliasdešimt straipsnių apie paveldo vertę ir išsaugojimą populiarioje spaudoje. Aktyviai įsijungė į ekspertinę veiklą, buvo daugelio įvairaus rango komisijų, susijusių su architektūros paveldo saugojimu, narė. „Tiesiog stebina nepaprastas jos kruopštumas, renkant ir apdorojant ikonografinę medžiagą, darbštumas ir preciziškumas kituose mokslo tyrimo etapuose“⁶, – taip apie N. Lukšionytės veiklas yra rašęs profesorius habil. dr. Vladas Stauskas, pats neseniai iškeliavęs anapilin.

Nuo 1996 iki 2014 m. N. Lukšionytė dirbo Vytauto Didžiojo universitete. Menotyros bakalauro ir magistrantūros studijose dėstė architektūrologijos ir paveldosaugos kursus, buvo doktorantūros darbų vadovė. 2002 m. jai suteiktas docentės laipsnis, o 2005 m. patvirtinta habilitacijos procedūra (pateiktos septynios monografijos, eilė straipsnių Lietuvos ir tarptautiniuose recenzuojamuose, periodiniuose ir kituose leidiniuose⁷). Kolektyvinė monografija, trečiasis „Lietuvos architektūros istorijos“ tomas, yra beveik vienbalsiai bendraminčių, kolegų ir kritikų laikomas vienu svarbiausių to laikotarpio N. Lukšionytės veiklos rezultatų. Profesorė dr. Aleksandra Aleksandravičiūtė,

² R. Kogelytė-Simanaitienė, Menotyrininkės Nijolės Lukšionytės-Tolvaišienės architektūros tyrimai: romantizmas, istorizmas ir modernas Lietuvoje, *Kauno istorijos metraštis*, Kaunas, 2006, p. 241–245.

³ M. Drėmaitė, In memoriam Nijolė Lukšionytė (1954–2014), *Menotyra*, 2014, t. 21, nr. 4, p. 351–352.

⁴ V. Levandauskas, Nijolės Lukšionytės Tolvaišienės 25x2, *Universitas Vytauti Magni*, 2004, gegužė–birželis, nr. 5 (88), p. 3.

⁵ Ištrauka iš pokalbio su prof. habil. dr. V. Levandausku (2015 03 06, Kaunas).

⁶ V. Stauskas, Apie Nijolės Lukšionytės-Tolvaišienės habilitaciją, *Universitas Vytauti Magni*, 2005, gruodis, nr. 9 (101), p. 4.

⁷ Detalus straipsnių sąrašas: Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, *Romantizmo, istorizmo ir moderno architektūra Lietuvoje* (Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga), Kaunas, 2005.

rašydamą recenziją šiai knygai, akcentavo, jog „pagaliau ir Lietuvoje įsitvirtina pagarbus, atidus požiūris į XIX a. paveldą, vertą ne mažesnio dėmesio už bet kurio kito istorinio tarpsnio meną. (...) Knyga patvirtino XIX–XX a. pradžios Lietuvos architektūros periodizacijos schemą – suskirstymą į romantizmo, istorizmo ir modernio etapus. Šiais terminais akcentuojamas ne tiek plastinis stiliaus aspektas, kiek sąsaja su tam tikru kultūros periodu. Toks pasirinkimas teisingas, turint omenyje XIX a. Lietuvos istorijos peripetijas ir jų nulemtą netolygų inovacijų pulsą“⁸. 2006 m. profesorei N. Lukšionytei buvo įteikta Lietuvos nacionalinė kultūros ir meno premija „už kūrybišką istorinės atminties žadinimą ir Lietuvos architektūros paveldo aktualizavimą“.

Didelę savo tyrimų dalį N. Lukšionytė paskyrė Kauno architektūros tyrinėjimams. Ne vieną jos publikaciją galima surasti „Kauno istorijos metraščio“ tomuose, svarbus profesorės indėlis rengiant „Kauno architektūrą“, savo monografijoje „Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje“ bene kruopščiausiai iki šiol aptarti XIX–XX a. sandūros Kauno pastatai ir jų kūrėjai. Didelį visuomeninį atgarsį turėjo „Kauno dienoje“ 1995–2000 m. publikuoti „Pasivaikščiojimai po Kauną“. Šie straipsniai labai vertinti skaitytojų, juose publikuota nauja informacija padėjo miestiečiams susipažinti su miesto architektūros istorija, paveldo verte.

Profesorės dr. N. Lukšionytės veiklose tam tikrą posūkį galima išvelgti jau nuo 2002 m., kai kartu su kitais specialistais buvo pradėtos analizuoti Žaliakalnio kultūrinės vertės bei sąlygos šios Kauno miesto dalies tvarkymui, priežiūrai ir panaudojimui⁹. Tyrinėjant Žaliakalnį paaikšėjo, kad šis objektas, viena vertus, yra ypatingas savo urbanistiniu išplanavimu, tačiau, kita vertus, yra suformuotas tik XX a., užstatymas yra gyvenamasis, o namai nepasižymi unikalios architektūra. Todėl tyrimus įgyvendinantys specialistai čia pradėjo ieškoti vietinės architektūros (*Vernacular Heritage*), pasižyminčios savitu pobūdžiu, palankiu savaimingo gyvenimo būdo bei papročių tęstinumu apraiškų¹⁰.

2007 m. pavasarį paskambinusi profesorei į namus maždaug po pusvalandį trukusio monologo tiesiog sulaukiau teigiamo atsakymo, kad ji sutiks vadovauti mano disertacijai su sąlyga, kad neskaičiuosiu kaponieriaus angų, bet analizuosiu Kauno tvirtovės komplekso sociokultūrinį kontekstą. Tik vėliau

⁸ A. Aleksandravičiūtė, Kauno meno istorikų monografijos, *Menotyra*, 2001, nr. 2 (23), p. 86.

⁹ Dr. Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė kaip darbo vadovė kartu su kitais specialistais rengė šiuos tyrimus: Kauno miesto istorinės dalies vadinamos Žaliakalniu (U 31) apsaugos reglamentas / Žaliakalnio teritorijos (U 31) kultūrinė vertė, tvarkymo, priežiūros ir naudojimo sąlygos, Kaunas, 2002; Kauno miesto savivaldybės 1-ojo Žaliakalnio kultūrinio draustinio specialiojo plano pagrindžiamoji dalis. Kultūrinio draustinio teritorijos tyrimai, pavidolosauuginių vėčių nustatymas ir pasiūlymai saugojimui (tyrimų ataskaita), Kaunas, 2007.

¹⁰ N. Lukšionytė-Tolvaišienė, Apie Žaliakalnio apsaugos reglamentą, *Istoriniai miestai: sena ir šiuolaikiška*, Vilnius, 2003, p. 172.

supratau, kad jos žvilgsnis nuo ilgus metus tyrinėtos XIX a. architektūros jau krypo į medinių miesto pastatų pusę. Ir vienu, ir kitu atveju tyrimų objektas nebuvo labai mėgstamas, dažnai apgriuves, apleistas, nykstantis, net jeigu ir turėjo skirtingą politinį bei pilietinį vertinimą.

Gana greitai užsimezgęs dalykinis kontaktas netruko peraugti į bendras profesines ir pedagogines veiklas. Remiantis profesorės Žaliakalnio tyrimuose įgyta patirtimi ir pažintimis, netrukus į medinius miesto namukus nusprendė vesti ir įvairių specializacijų studentus, kartais net iš skirtingų universitetų. Visai nesudėtingai pavykdavo įsiprašyti į autentiškus Naujamiesčio, Žaliakalnio medinukus, kur sienas iki šiol puošia XIX a. pabaigos ar XX a. pradžios tapetai, tarpukario baldai, persipynę su šiandieniniais rakandais, ilgamečiais randais pasipuošę darbo stalai. Rūpestis dėl nykstančios medinės architektūros pamažu kėlėsi į mokslinių straipsnių puslapius¹¹, konferencijų pranešimus¹² ir projekcinę veiklą. 2009 m. kartu su VDU Kultūros paveldo ir turizmo studentais Kaune Architektų namuose pavyko suorganizuoti vieną didžiausių pastaraisiais metais diskusijų „Medinės miesto architektūros pažinimas ir saugojimas“, skirtą atkreipti dėmesį į medinio paveldo nykimo problematiką¹³. Nuo 2011 m. medinio paveldo ekspertų iniciatyva buvo pradėta kurti profesionali Kauno miesto medinės architektūros duomenų bazė „Archimedė“ ir

¹¹ Svarbesni straipsniai apie medinę architektūrą: N. Lukšionytė-Tolvaišienė, Kauno Žaliakalnio reglamentas ir tvarios raidos nuostatos, *Meno istorija ir kritika. Kultūros paveldas: prarastos vertybės, neišnaudotos galimybės*, Kaunas, 2005, p. 24–31. Prieiga per internetą: http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:J.04-2005-ISSN_1822-4555.N_1.PG_24-31; A. Surgailis, N. Lukšionytė, *Medinis Kaunas* (fotoalbumas), sud. L. Laučkaitė, Vilnius, 2008, p. 6–11; N. Lukšionytė, Žaliakalnio kultūros vertybės, *Kauno savasties ženklai*, Kaunas, 2009, p. 133–143; N. Lukšionytė, Wooden towns, *Wooden heritage in Lithuania*, Vilnius, 2011, p. 35–45; N. Lukšionytė, Miestų medinės architektūros išsaugojimo galimybės, *Urbanistika ir architektūra / Town planning and Architecture*, Vilnius, 2011, t. 35, nr. 2, p. 129–140; N. Lukšionytė, Lietuvos namas Kauno Žaliakalnyje, *Fontanas: Žaliakalnio kultūros almanachas*, Kaunas, 2013, nr. 2, p. 3–12; N. Lukšionytė, Kaunas architecture in wood (vertė V. Arbas), *Lituanus: Lithuanian quarterly journal of arts and sciences*. Chicago, 2013, Vol. 59, nr. 1, p. 35–53; N. Lukšionytė, Apie ekologiją paveldosaugoje, *Journal of architecture and urbanism*, 2013, Vol. 37 (1), p. 42–50; tekstas metodinei priemonei *Archimedė. Medinės Kauno architektūros dokumentavimas*, Kaunas, 2013; N. Lukšionytė, V. Migonytė. Wooden architecture in Kaunas: hopes of preserving, *Heritage 2014 – Proceedings of the 4th International Conference on Heritage and Sustainable Development*, Portugal, 2014, Vol. 1, p. 731–741 ir kt.

¹² N. Lukšionytė, *About ecology in Heritage Protection*, respublikinė mokslo konferencija „Žalioji“ architektūra: inovatyvus požiūris“, Vilnius, VGTU, 2012 10 25 / 26; N. Lukšionytė, V. Migonytė, *Wooden architecture in Kaunas: hopes of preserving*, tarptautinė mokslo konferencija: „Heritage 2014 – 4th International Conference on Heritage and Sustainable Development“, Portugal, Green Lines Institute, 2014 07 22 / 25 ir kt.

¹³ Diskusija organizuota kaip vienas iš 2009 m. įgyvendinto projekto „Medinės miesto architektūros pažinimas ir saugojimas“ rezultatų (vadovė N. Lukšionytė).

tinklalapis¹⁴. Duomenų bazės kūrimo pradžioje į šią veiklą buvo įsitraukęs ir Kauno miesto savivaldybės administracijos Kultūros paveldo skyrius. Profesorės N. Lukšionytės ir kitų bendraminčių pastangomis nuo 2012 m. į miesto medinės architektūros problemą pavyko atkreipti Lietuvos mokslo tarybos¹⁵ ir kitų fondų dėmesį, todėl pradėtos kurti duomenų bazės darbai įgijo didesnę pagreitį ir subūrė kur kas platesnį besidominčiųjų ratą. Ši veikla įtraukė profesorę visomis prasmėmis. Daugybė susitikimų su medinių namų gyventojais, pasitarimai su profesionalais, asmeninės konsultacijos, fotografavimas. Diskusijos su Kauno miesto politikais ir privatus pokalbiai su medinukų savininkais leido suformuoti tam tikrą įvaizdį apie miesto medinę architektūrą arba bent jau atkreipti į ją dėmesį, net jeigu vienintelė pagalba buvo jos dokumentavimas ir fiksavimas prieš nugriaunant. Kartą, jau sirgdama, profesorė prasarė, kaip važiuodama iš Kauno klinikų pakeliui užsuka į Žaliakalnį, kad nusiramintų, kad užsimirštų ir tokiu būdu grįžtų į malonias profesines veiklas.

Dar viena veiklos sritis, apie kurią akademinėje bendruomenėje nedaug kas žinojo, buvo seminarų išsituokusiems žmonėms vedimas. Kartu su bendraminčiais, teisės, psichologijos ir kitais specialistais N. Lukšionytė stengėsi padėti pagalbos ieškantiems žmonėms. Pranciškonas tėvas Severinas Holocheris, daugelį metų kartu dirbęs šioje srityje, pasakojo, kad paskutinius metus seminarų vedimas buvo patikėtas Nijolei, nes ji ateidavo visuomet dalykiškai pasiruošusi. „Mano akyse tai buvo žmogus, aiškiai žinojęs savo gabumą ir atsakomybę sau ir kitiems. Kartu mes ėjom tuo keliu ir ji suprato atsakomybę ne už kitus suaugusius, bet atsakomybę už savo elgesį su suaugusiais. Šitam darbu, kurį mes kartu padarėm, tai buvo kaip dovana. (...) Viduje ir išorėje ji buvo teisingas žmogus ir jeigu kažką suprato kaip tiesą, ji kovojo už tai...“¹⁶

Kauno architektūros gidas yra, berods, paskutinė knyga, kurioje galima paskaityti N. Lukšionytės tekstų apie medinukus¹⁷. Per pristatymą kolegų ir bendraminčių dar kartą pagerbta tylos minute, profesorė Nijolė Lukšionytė iškeliavo palikusi daug išpainiotų architektūrinių paslapčių ir dar daugiau neatsakytų klausimų apie sudėtingus architektūros ir jos šeimininkų santykius, apie medinius sopulius, atsiveriančius po plastikinėmis lentelėmis, apie nykstančius medinius miestus. Gaila, kad niekada neteko su profesore daryti jokio oficialaus interviu. Iš pradžių rodėsi, kad bendrai veiklai dar nematyti pabaigos, o

¹⁴ Tinklalapio adresas www.archimede.lt.

¹⁵ 2012–2013 m. prof. dr. N. Lukšionytė vadovavo LMT Nacionalinės lituanistikos plėtros 2009–2015 m. programos projektui „Archimedė“, Kauno miesto medinės architektūros duomenų bazė (LIT-6-12), 2014–2015 m. vykdomas LMT Nacionalinės lituanistikos plėtros 2009–2015 m. programos projektas „Mediniai miestai“, architektūros duomenų bazė (LIT-8-90), prof. dr. N. Lukšionytė buvo šio projekto vadovė iki 2014 m. lapkričio mėn. (projekto pabaiga 2015 12 31).

¹⁶ Nestruktūruotas tiesioginis interviu su vienuoliu pranciškonu tėvu Severinu Holocher (2015 03 18, Kaunas).

¹⁷ Kaunas 1918–2015, *Architektūros gidas*, sud. J. Reklaitė, Vilnius, 2015.

paskutiniais mėnesiais toks pokalbis jau būtų įskaudinęs, todėl kaip brangiausi atsiminimai liko daug spalvotų lapelių su nuoširdžiais palinkėjimais įvairiose dovanotose knygosė. O įvertinant bendrą pastarųjų metų darbą ir bendravimą, drįščiau pasakyti, kad didžiausią džiaugsmą profesorei teikė tai, kad jos išugdyti mokiniai sėkmingai toliau dėlioja trūkstamas savų architektūrinių mozaikų dalis.

1 pav. Žaliakalnyje, Kaune (Nuotrauka iš šeimos albumo, 2012 m.)

2 pav. VDU rektorius prof. habil. dr. Z. Lydeka VDU Menų fakulteto atidarymo ir prof. dr. N. Lukšionytės 60-mečio proga įteikia padėką už aktyvų darbą ir kūrybiškumą, stiprinant ir garsinant VDU vardą (R. Požerskio fotografija, 2014 m.)